

**Barbara Ruszczyc, Pahora  
Labiba, Tomasz Górecki, Hanna  
Nawrocka, Izabella  
Medeksza, Zbigniew Doliński**

---

**Tell Atrib. Kom Sidi Youssef**

---

Informator Archeologiczny : badania 15, 288-290

---

1981

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej [bazhum.muzhp.pl](http://bazhum.muzhp.pl), gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbadano 13 miejscowości w bezpośrednim sąsiedztwie Minshat Abu Omar. Według danych archiwalnych na terenie prawie wszystkich z nich winny znajdować się pozostałości archeologiczne - komy i telle. Jednak stwierdzono je tylko w 4 przypadkach, co wyraźnie świadczy o ogromnym stopniu zniszczenia stanowisk archeologicznych w tej części Deltę /wskutek prac irygacyjnych i budowlanych/. W m. Tell el-Ginn, Tell el-Biheim, Tell el-Tamlikh i Tell el-Zinein zbadano stanowiska z okresu ptolemejsko-rzymskiego, a w El-Husainiya zbadano stanowisko z czasów Nowego Państwa. Nie stwierdzono pozostałości predynastycznych na powierzchni stanowiska Tell el-Ginn, skąd - według danych archiwalnych - mają pochodzić naczynia kamienne i ceramiczne o tej chronologii. Poza tym zbadano powierzchniowo całkowicie już zniszczone 2 stanowiska w Beni Amer, koło Zagazig, gdzie w latach 50-tych i 60-tych Egipska Służba Starożytności rozkopala cmentarzyska schyłkowo-predynastyczne.

W muzeach regionalnych i magazynach Egipskiej Służby Starożytności we wschodniej Deltie znajdują się dotąd nieopublikowane zabytki predynastyczne. Celem prac ekspedycji była dokumentacja tych kolekcji, pochodzących z kilku ratowniczo-badanych cmentarzysk w tej części Deltę lub też nabytych od handlarzy antykami. Ogółem w obu muzeach zadokumentowano 170 zabytków - wszystkie interesujące ekspedycję. W muzeum w Zagazig zadokumentowano 148 zabytków pochodzących głównie z cmentarzysk w Beni Amer, Kufur Nigm/Khudariya i Husainiya. Były to naczynia kamienne i ceramiczne, palety kamienne, narzędzia kamienne i ozdoby z kamieni półszlachetnych. W muzeum w Ismaili zadokumentowano 22 zabytki pochodzące m. in. najprawdopodobniej z cmentarzyska w Tell el-Ginn: naczynia kamienne i ceramiczne oraz palety kamienne.

Oczekuje się, że równoległe prowadzone, dalsze prace dokumentacyjne, powierzchniowe i wykopaliskowe stworzą podstawę informacyjną do badań nad rolą wschodniej Deltę w formowaniu się kultury staroegipskiej.

TELL ATRIB  
Kom Sidi Youssef

Polska Stacja Archeologii  
Śródziemnomorskiej  
w Kairze  
Komitet i Muzeum Koptyjskie

Misją kierowała dr Barbara Ruszczyc, archeolog. Strona koptyjska reprezentowana była przez prof. dr Pahora Labiba. Ponadto w skład misji weszli mgr Tomasz Górecki - archeolog, mgr Hanna Nawrocka - egiptolog, mgr inż. arch. Izabella Medeksa oraz Zbigniew Doliński - fotograf. Departament Starożytności reprezentował w czasie prac inspektor Osama Said Hafez.

Wykopaliska objęły północno-zachodnią część komu i celem ich było przebadanie partii położonej po zachodniej stronie komu celem sprawdzenia czy istnieją tam ślady zabudowy oraz kontynuacja poszukiwań w części

wschodniej zeszłorocznego wykopu. Prace te zostały skoncentrowane na dwóch problemach. Po pierwsze, na wykonaniu w południowej ścianie zeszłorocznego wykopu sondażu-testu o wymiarach 4 x 2 m, przechodzącego przez znajdującą się tu część zasypu. Wykonano sondaż u zachodniego podnóża komu, o wymiarach 26 x 2,5 m, głębokości 1 m. Nie udało się w nim stwierdzić śladów budowli z wyjątkiem jednego muru z cegły suszonej o szerokości ok. 1,40 m, przecinającego skośnie trąnszej wykopu. W toku prac natrafiono na bardzo dużą ilość fragmentów ceramicznych oraz naczyń kompletnie lub częściowo zachowanych. Odkrywane zabytki koncentrowały się w części wykopu od strony komu, nierówno rozmieszczone na długości sondażu; najwięcej znaleziono po południowej stronie wykopu. Charakterem znaleziska przypominały bardziej odkrycia komu A i z pierwszego sondażu przeprowadzonego na komie Sidi Youssef w roku 1969. Odkryte zabytki pochodzą głównie z okresu rzymskiego, jak również z okresu ptolemejskiego, nieliczne natomiast z okresów późniejszych. Najbardziej typowymi są np. miseczki o zawiniętych do wewnątrz brzegach i fragmenty zasobowych, malowanych naczyń rzymskich, poza tym fragment terakotowej figurki Besa itp. Zostały znalezione również stemplowane imadła amfor rodyjskich. Zgrupowanie tych zabytków może wskazywać na zsypywanie przy murach uszkodzonej ceramiki użytkowej.

W tej chwili nie jesteśmy w stanie odpowiedzieć na pytanie czy na tym terenie istniała zabudowa. W tym celu należałoby wykonać jeszcze kilka sondaży.

Drugim odcinkiem badań było eksplorowanie północnego zasypu złożonego głównie z popiołu z dużą ilością węgla i czerwono-brunatnej przepalanej gliny albo cegły. Przebiegał on lekko skośnie ku północnemu wschodowi i pierwotnie ciągnął się poza granice dzisiejszego komu. Miał kształt nieckowaty. Warstwa ta została wyraźnie wsypana do istniejącego zagłębienia. W górnej części znajdowało się więcej popiołu oraz przepalanej gliny. Fragmenty ceramiczne występowały sporadycznie. Znaleziono w niej dużą ilość fragmentów zniszczonych elementów dekoracji architektonicznej: rozbitych bębnow kolumn, baz i kapiteli, poza tym płytek posadzkowych, płytek dekoracyjnych z okładzin ściennych, wśród nich płytki dekoracyjne ze śladami złocenia, analogiczne do odkrywanych w roku 1979. Poza nimi na uwagę zasługuje fragment malowanego kapitelu oraz fragment płyty z cancelli /greckie templon, arabskie hajkal/. Znaleziono również szereg fragmentów dekoracji stiukowej, bardzo płaskiej, pochodzącej prawdopodobnie z pilastrów, niestety w bardzo złym stanie zachowania. Warto podkreślić, że obok marmurowych fragmentów złożonych występują również malowane. Większość znalezisk stanowią nieduże fragmenty mozaik, niestety w bardzo złym stanie zachowania. Na nielicznych można zaobserwować zarys wzoru. Został odkryty fragment, na którym da się wyraźnie zaobserwować wszystkie warstwy podkładu między ścianą a kostkami. We fragmentach odkrywanych mozaik zachowało się wiele kostek złożonych. Ze wszystkich sezonów jest to ilościowo największe i najważniejsze tego typu znalezisko. Na dnie zasypu było więcej fragmentów ceramiki malowanej koptyjskiej i talerzy karminowo-powlekanych z okresu późnorzymskiego oraz fragmenty szklane.

Trzecim zadaniem sezonu było wykonanie sondażu-testu dla ustalenia stratygrafii komu na podstawie znalezisk ceramicznych. W sondażu tym odkryto bardzo wiele fragmentów przedmiotów brązowych i ceramiki. Przeważały naczynia o typie zasobowym. W warstwie środkowej zasypowej została znaleziona duża ilość fragmentów marmurowych, głównie pochodzących z płyt z cancelli, płytek posadzkowych i płytek dekoracyjnych, nieliczne fragmenty mozaiki i tynku. Można było stwierdzić duże zwaliska cegły. Dolna część zasypu składała się z luźnych cegieł wypalanych fragmentów wapienia, rozłożonej zaprawy i tynków. W zasypie znaleziono również dwa fragmenty baz kolumny ze śladami złączenia i dwa fragmenty amfor z napisami w języku greckim. W warstwie ciemnej ziemi, nad którą znajdował się zasyp, odsłonięto fragment posadzki z cegły wypalanej, wiążącej się prawdopodobnie z pozostałościami konstrukcji odkrytych w poprzedniej kampanii.

Aby stwierdzić z jakiej budowli pochodzą marmurowe i stiukowe elementy wystroju architektonicznego konieczne jest wydobycie w następnej kampanii zasypu widocznego w południowym profilu wykopu oraz pogłębienie sondażu Z od strony zachodniej, gdyż jego eksplorację trzeba było przerwać z powodu zalania wodą.

#### WADI KUBBANIYA

Polska Akademia Nauk  
Instytut Historii Kultury  
Materialnej w Warszawie  
/w ramach Combined Prehistoric Expedition/

Badania prowadzone przez Combined Prehistoric Expedition /Southern Methodist University, Dallas Texas, IHKM, PAN i Geological Survey of Egypt/ przez następujące osoby ze strony amerykańskiej: prof. dr. Freda Wendorf /dyrektor ekspedycji/ i dr. Angelę Close; ze strony polskiej: doc. dr. hab. Hannę Więckowską, mgr. Halinę Królik i prof. dr. hab. Romualda Schilda; ze strony egipskiej: dr. Bahaya Issawi i prof. dr. Nabila El Hadidi z Uniwersytetu Kairskiego. Drugi sezon badań. Stanowiska późno-paleolityczne.

Uprzedni sezon badań doprowadził do odkrycia licznych stanowisk późnego paleolitu z XVII-XV tysiąclecia p. n. e. zawierających bogatą faunę, liczne materiały zabytkowe, w tym sprzęt przetwórstwa ziarna oraz szczątki flory, wśród których wykryto ziarna jęczmienia i jedno ziarno pszenicy. Cechy morfologiczne ziaren wskazywały, iż były one pozyskane z gatunków już udomowionych bądź też zerwane z kłosów jeszcze zielonych. Rekonstrukcja warunków ekologicznych stanowisk przekonuje, iż zboża w Wadi Kubbanija były uprawiane przez człowieka lub też podlegały zabiegom protekcyjnym, bowiem nie mogłyby utrzymać się w tych warunkach w środowisku naturalnym wobec silnej konkurencji roślin saharo-sudańskich.